

УДК 811.161.2'37:811 111.'37

СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ УСПІХ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Сніжко А.М.

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Статтю присвячено порівняльному аналізу поняттєвого, образного та значущісного складників культурного концепту "успіх" в українській і англійській мові. Проаналізовано фразеологізми та когнітивні метафори, які складають структуру досліджуваного концепту в порівнюваних мовах.

Ключові слова: концепт, структура концепту, складники концепту, когнітивна метафора, порівняльний аналіз

В останні десятиліття значна кількість мовознавчих студій спрямована в когнітивне русло. Це насамперед праці українських лінгвістів В.І. Кононенка, С.І. Жаботинської, О.О. Селіванової, І.О. Голубовської, О.П. Воробйової та ін. Однак на мапі української когнітології ще залишилися „білі плями”. Одна з них – культурний концепт *успіх*.

Мета нашої статті – здійснити спробу моделювання семантичної структури цього концепту.

Постановка проблеми. Відомо, що концепт – ментальна структура, яку можна реконструювати за допомогою слів. „Слово – ключ, який відчиняє для людини концепт як одиницю мисленневої діяльності. Мовний знак можна також порівняти з вимикачем – він вмикає концепт у нашій свідомості, активізує його в мисленневому процесі” [3, с.21]. Зіставлення лексичного вираження різних сторін концептів певних лінгвокультурних спільнот розкриває не лише специфіку мовної картини світу, але й особливості світосприйняття народу в цілому [2, с.199].

Так, С. Воркачов розрізняє три складники концепту: *поняттєвий*, який відображає його ознакову та дефініційну структуру, *образний*, який фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості та *значущісний*, який визначає місце імені (назви) концепту в лексико-семантичній системі певної мови і до якого входять етимологічні та асоціативні характеристики цього імені [1, с.7].

Для розкриття *поняттєвого* складника досліджуваного концепту ми звернулися до словникової дефініції слова *успіх*:

Успіх: 1. Позитивний наслідок роботи, справи і т. ін; значні досягнення, удача.// Сприятливий результат у військовій операції. Тільки мн. Досягнення у навчанні, у вивченні чого-небудь.

2. тільки одн. Громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень.// Визнання кимсь чийх-небудь позитивних якостей, особливостей, захоплення з боку осіб іншої статі [СУМ, 493].

Великий тлумачний словник (ВТС) додає до першого значення лексеми „талан” [ВТС, 1516].

Таким чином, до поняттєвого складника концепту *успіх* в українській мові належать лексеми *досягнення, удача, позитивний результат, визнання, схвалення, захоплення, слава, талан*.

Англомовні лексикографічні джерела подають такі визначення лексеми *успіх*:

Success 1. The achievement of smth that you planned or attempted to do; a plan or attempt that achieves good results; 2. The fact that you are successful in your career or profession, esp. when you become rich, famous, respected; smb who achieves a lot esp. by becoming rich, famous, respected etc [MED].

Success: 1. The act of succeeding in smth; 2. A good result. 3. A person or thing that succeeds or has succeeded. 4. Esp. old use – a result [LDCE].

Success: 1. The achievement of smth attempted. 2. The gaining of fame or prosperity. 3. One that succeeds [AHD].

Success: 1. The accomplishment of an aim or purpose. 2. The attainment of fame, wealth, or social status. 3. A person or thing that achieves success [COED].

Таким чином, до понятійного складника концепту *успіх* в англійській мові належать лексеми *achievement (досягнення), accomplishment (досягнення), result (результат), recognition (визнання), fame (слава), prosperity (процвітання), respect (повага), wealth (багатство), social status (соціальний статус)*.

У результаті порівняльного аналізу ми зробили такі висновки:

1. В обох (українській та англійській) мовах ядро концепту *успіх* складають такі лексеми:

досягнення – achievement, результат – result, визнання – recognition, слава – fame.

2. До складу ядра в одній мові також належать певні лексеми, які становлять периферію концепту *успіх* в порівнюваній мові (або взагалі відсутні в структурі концепту): укр. *удача, схвалення, захоплення*; англ. *prosperity (процвітання), respect (повага), wealth (багатство), social status (соціальний статус)*.

3. Лексема *удача* в українському варіанті поняттєвого складника підкреслює випадковість, допомогу надприродних сил у досягненні людини успіху (пор. „удача - позитивний, бажаний результат чого-небудь, щасливий збіг обставин для когось, успіх” [ВТС, 1512]); водночас як її відсутність в англійській мові пояснюється особливістю американської ментальності, згідно з якою кожен має рівні можливості і через наполегливу працю може досягти успіху.

4. Є наслідком попереднього пункту. В українському суспільстві *успіх* викликає захоплення, а в американському – повагу (respect).

5. У структурі концепту *успіх* в англійській мові важливе місце займають лексеми *prosperity (процвітання), wealth (багатство, достаток), social status (соціальний статус)*, які поступово набувають актуальності в українському варіанті концепту та мають перспективу ввійти до ядра.

Для розкриття *образного* складника звернемося до фразеологічних одиниць, які входять до структури досліджуваного концепту. Українські словники фіксують такі фразеологізми: *сп'яніти від успіху (успіхів)* „втратити здатність тверезо, самокритично оцінювати реальну дійсність під впливом досягнутого в якійсь справі” [ФСУМ, 916; СУМ, 494], *запаморочення від успіхів* „втрата здатності тверезо, самокритично оцінювати реальну дійсність під впливом досягнутого в якійсь справі”, *з успіхом* „легко, без перешкод”, *з однаковим успіхом* „так само, з однаковим результатом” [СУМ, 494].

Словники англійської мови подають такі фразеологізми на позначення концепту *usnix*: *at the top* „на вершині”, *to ascent up the ladder* „підійматися сходами”, *to climb/rise to the top position* „піднятися на найвищу посаду”, *to ride on the crest of the wave* „бути на гребені хвилі”, *to be at the peak/pinnacle of...* „бути на вершині чогось”, *to reach dizzy heights* „дістатися, досягти запаморочливої висоти”, *success story* „хтось або щось; що стало успішним” [MED, 1434], *to get dizzy with success* (success has often been compared with climbing to the tope of a pole, when it would be natural to feel dizzy on looking down) [PDEI], *to go places* (зробити кар’єру) [CDI, 320], *to come out on top* „досягти успіху; перемогти у змаганні” [CDI, 435].

Порівняльний аналіз фразеологізмів дозволив нам дійти таких висновків:

1. В англійській мові (і в її американському варіанті) концепт *usnix* має ширшу фразеологічну структуру. Це можна пояснити більш тривалим функціонуванням концепту в названій мові та його більшою актуальністю для британського і американського суспільства.

2. У сучасній українській мові відбувається розширення образного складника концепту *usnix* через запозичення (калькування) англійських компонентів значення. Зокрема набувають популярності такі скальковані англійські фразеологізми: *шлях до вершини*, *підійматися кар’єрними сходами*, *бути на гребені хвилі*.

Щиро радіючи за успіхи високоталановитого поета, від усього серця вітаємо його, подумки перебираємо в пам’яті пройдений ним шлях до вершини Олімпу (Київ. 2005. №1. с.157)

Як відомо, на хвилі успіху всіма улюбленого російського „Брейн-рингу” в Україні було створено безліч аматорських молодіжних клубів, у яких відповіді на складні запитання теж шукали методом „мозкового штурму” (Хреціатик. 28.09.2006.с.5)

3. Відбувається також активне запозичення (калькування) російських фразеологізмів: *запорука успіху* (пор. залог успеха), *зі змінним успіхом* (пор. с переменным успехом), *з таким самим успіхом* (пор. с таким же успехом)

Гарні, доглянуті руки — це запорука успіху в будь-якій діяльності (Рівненська газета.25.01.2006. <http://www.gazeta.rv.ua/>); *Навчіться ефективно планувати свій час — це запорука успіху!* (Всеукраїнське громадське об’єднання “Успішна Україна” <http://www.uspishnaukraina.com.ua/uk/strategy/20/53.html>); *І такі ідеї вже витають у повітрі, втілюючись у понятті успіху, зокрема особистого успіху як запоруки успіху своєї країни* (День. 14.10.2005. с.5.); *За минулі 12 років земельні аукціони проводилися в різних регіонах України, як то кажуть, із змінним успіхом* (Дзеркало тижня, 5 – 19.08.2006 <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/609/54153>) З іншого боку, якщо лікар неугодний колега, керівництву, то з таким самим успіхом вони можуть усе переписати не на його користь (Дзеркало тижня, 25.11 – 01.12.2006 <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/624/55160>).

Приклади мовленнєвої реалізації концепту ми беремо із мас-медіа, адже „семіотика мови ЗМІ, як підтверджують мовнокогнітивні та лінгвокультурологічні дослідження останніх років, відіграє провідну роль у концептуально-метафоричному засвоєнні світу. Мова виступає індикатором суспільних змін як важливий елемент діяльності соціуму, відображає взаємодію між психологічними, комунікативними, функціональними та культурними чинниками” [4, с.267]. Мас-медіа фіксують тенденції суспільного та мовного розвитку та часто є безпосередніми творцями нових оригінальних мовних зразків. „Дезумовлено тим, що на медійному ринку треба постійно демонструвати свіжі, привабливі інноваційні контексти, звідси й нетрадиційне поєднання слів”[4, с.267-268].

Значну частину образного складника концепту виражають когнітивні метафори. Однакове сприйняття певного явища представниками різних мовних спільнот приводить до утворення паралелей у когнітивних моделях світосприйняття і, відповідно, у когнітивних або концепту-альних метафорах. Наприклад, в українській і англійській мовах існують концептуальні метафоричні схеми „успіх – рух угору”, „неуспіх – рух униз”.

У порівнюваних мовах концепт УСПІХ передано такими когнітивними метафорами:

1) УСПІХ – РУХ УГОРУ

Та недовго Федір Манайло кружляв на поверхні мистецького виру, тишачись офіційним визнанням (Київ, № 9, 2005, с.5); 'They are riding on the crest of the wave at the moment.' 'She is at the peak of her career.' 'Their new album climbed to the second position in the charts.' (MED :1434); *To many, Rice's Olympian career rise already offers a heady role model of leadership. (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.90); The stories of Indians scaling the highest peaks in America have produced pride and emulation in India. (Newsweek, March 6, 2006, P.40)*

2) УСПІХ – МЕХАНІЗМ (СТРУКТУРА)

Як запустити в Україні „механізм успіху”? (День, 14.10, 2005);

Зрозуміти складові частини успіху у минулому (Рональд Д. Асмус. Стратегія інтеграції України до Заходу.http://ukraineineurope.org.ua/u/reports/report_002.php);... І якби персонально мене запитали, а в чому, по-твоєму, три головних джерела і три складових успіху цього дійства, я би без вагань відповів... (Дзеркало тижня. 2–8.12.2006. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/625/55233>); І лєвова частка цього успіху обумовлена саме кліматотерапією (Дзеркало тижня. 2–8.12.2006. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/625/55265>); Perhaps not surprisingly for a man who ran a communications company, Ailes says that keeping information flowing is a crucial part of his success. (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.58)

3) УСПІХ – РЕЧОВИНА (СТРАВА)

“Воржоті. Вода для тих, хто п'є успіх великими ковтками. Смак успіху з 1890” (Реклама в журналі „Корреспондент” 01.10, 2005); „Фільм з ароматом успіху” (Телеканал СТБ 02.02.2006); Зрештою, і серед безпосередньо причетних до археології як науки знаходяться шукачі „слави Шлімана”, що завжди готові до успіхів колеґ влиту ложку дьогтю (Дзеркало тижня. 29.07.–04.08.2006. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/608/54080>); Alias has no trouble for listing his recipe for leadership success (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.58); “That's such an important ingredient to the success of these movies,” Iger said last week in announcing the deal (Newsweek, February 6, 2006, p.44).

4) УСПІХ – ШЛЯХ

Другими у марафоні успіху йдуть Риби (Високий Замок. <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=44457>); Відбери бодай одну ланку ланцюжка, котрий привів мене до успіху, — і... нічого б не сталося (Дзеркало тижня. 25.11–1.12.2006. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/624/55169>)

5) УСПІХ – АГЕНС (ДІЯЧ, ІСТОТА)

Сила розуму. Сила якості. Сила успіху. (Реклама батареюк „Наша сила” в кїївському метролітені, 26.01.2006); На крилах успіху./ On the wings of success (Рапогата, #1/February 2007, P. 22); Так, 69-річному жителєві Південної Кореї на ім'я

Сео Сан-мун успіх посміхнувся лише на 272-й раз. (Оглядач. 11.11.2005. <http://oglydach.com/news/2005/11/10/36474.htm>). *Successes come sooner with younger kids.* (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.88);

6) УСПІХ – КОНТЕЙНЕР

But the real key to Warren's success, say those who study him, is his ability to mobilize ordinary church-goers to become active lay ministers. (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.52); *"The key to my success is having everybody in the room, when something goes wrong, saying, 'Get Ailes in here- he'll fix it.'* (U.S. News and World report, October 31, 2005, P.57).

Успіх може по-різному впливати на тих, хто його досягає:

Успіх продажу „Криворіжстали” окрилює (Оглядач. 05.11.2005. <http://oglydach.com/news/2005/11/6/34886.htm>); *Запаморочення від успіхів* (Коммерсант. 19.07.2006. <http://ua.korrespondent.net/main/53890>)

Третій, значущісний складник, який утворюють етимологічні та асоціативні зв'язки концепту, має різне вираження у порівнюваних мовах. В англійській мові слово “успіх” уперше зафіксовано словниками в 1537 р. "result, outcome," from Latin *successus* "an advance, succession, happy outcome," from *succedere* "come after" [ED]. Тобто основні значення англійського success – *результат, прорив, щасливий наслідок* мають уже майже 470-літню історію. Успіх – один із ключових концептів, на якому побудовано цінності американського суспільства. В українській мові лексема „успіх” була запозичена з російської у ХХ столітті та походить від рос. „успех”, „успеть”, тобто встигнути, вчасно щось зробити. Успіх не належить до ключових концептів української культури, але його важливість в українському суспільстві поступово зростає під впливом глобалізації, що відображено в зміні ціннісних орієнтацій сучасного суспільства. Ілюстрація цієї тези – „Фаворит Успіху” – міжнародний конкурс, мета якого – визначити *найуспішніші* товари та послуги на українському ринку. *Успішним товарам та послугам* дають оцінку експерти-професіонали, *Журі Успішних Людей* і споживачі, а переможців визначають на основі незалежного підрахунку (<http://www.favor.com.ua/>). Нині в нашій державі існує Всеукраїнське громадське об'єднання „Успішна Україна” (<http://www.uspishnaukraina.com.ua>).

Проілюструємо значущісний складник за допомогою символів успіху, які є різновидом асоціативного зв'язку. Універсальними символами успіху можуть бути різноманітні відзнаки: лавровий вінець, медалі, п'єдестал пошани, диплом переможця або лауреата конкурсу/фестивалю, келихи шампанського та ін. Залежно від сфери діяльності показниками успіху також вважають популярність, гроші, схвалення, посада, владу тощо.

Медалі: Вони [українські фігуристи] повторили торішній успіх, коли на континентальній першості в Турині (Італія) змогли піднятися на другу сходинку п'єдесталу пошани (Рівненська газета. 23.01.2006. <http://www.gazeta.rv.ua/>); Через чотири роки на Олімпіаді у Пекіні спробую, можливо, повторити свій афінський успіх: або завоювати нагороду найвищого гатунку, або стати призером у виконанні вправ на поперечині, адже на Афінській олімпіаді на цьому спортивному снаряді мене спіткала невдача (Президентський Вісник. 31.12.2004, с.8 <http://www.visnyk.org.ua/sections/side/41d431892e6d0f>); Після успішного виступу збірної України на ЧС-2006 [вихід до 1/4 фіналу] багатьох зацікавило питання, скільки ж одержали українці за участь у міжнародних змаганнях (Наша Оболонь. 20.07.2006, с.2.). Крім того, Маргарита Песоцька [чемпіонка світу з настільного тенісу] здобула подвійну перемогу, коли внесла важливе очко в золотий успіх збірної команди Європи у фіналі з фаворитом змагань ... (Спортбоз. 09.11.2005. <http://sportboz.com.ua/news/2005/11/8/18895.htm>)

Гроші: *The film [Shallow Hal] was a commercial success but many critics hated it. (Vanity Fair. February 2004. P.152). His [Ralph Fiennes] two commercial successes could be considered coattail rides: as Hannibal Lecter's apprentice madman in Red Dragon and as Jennifer Lopez's prince charming in Maid in Manhattan (TIME. August 22, 2005. P.62)*

Популярність: *Завершує першу п'ятірку блоку популярна співачка Руслана, яка стала втіленням українського успіху на міжнародній арені (Наша Столиця. 23.12.2005. с.2.). George Lopez. The show, on ABC, has never been a smash hit, but it has a solid run since its debut in 2002, holding its own against phenomenon American Idol (TIME. August 22, 2005. P. 45).*

Висновки. Отже, аналіз мови сучасних ЗМІ, з одного боку, ілюструє словникові дефініції, але з іншого – функціонування лексеми „успіх” характеризується розширенням сполучуваності та створенням нових семантичних зв'язків. Дослідження мовної репрезентації концепту *успіх* дає можливість виявити елементи картини світу, які існують у ментальності сучасних українців і американців та змоделювати тенденції розвитку цих елементів.

Список літератури

1. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: Гнозис, 2004. – С.7.
2. Гудавичюс А. Структурный и когнитивный аспекты в сопоставительной семасиологии // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана. Зб. наук. ст./ Відп. ред. Тараненко О.О. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2006. – С.193-203
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие „концепт” в лингвистических исследованиях. – Воронеж, 1999. – С.21.
4. Тищенко О.В. Неофразеологія у польському й українському політичному дискурсі на етнокультурному тлі // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана. Зб. наук. ст./ Відп. ред. Тараненко О.О. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2006. – С.267-279.

Довідники

1. ВТС: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728с.
2. СУМ: Словник української мови в 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.- Т.Х.- С.493
3. ФСУМ: Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М. Білопоженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – 980с.
4. AHD: The American Heritage Dictionary. Dell Publishing Co. Inc., New York.1983. - P.679.
5. CDI: Chambers Dictionary of IDIOMS: English-Ukrainian Semi bilingual. – К.:Всеувиго, 2002. – 475 с.
6. COED: The Compact Oxford English Dictionary.
http://www.askoxford.com/concise_oed/success?view=uk
7. ED: Etymological dictionary online.
<http://www.etymonline.com/index.php?search=success&searchmode=none>
8. LDCE: Longman Dictionary of Contemporary English. Longman. 1984. – P.1112.
9. MED: Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishers Ltd. London, 2002. - P.1433-1434
10. PDEI: The Penguin Dictionary of English Idioms. Daphne M. Gulland & David Hinds. Howell Second Ed. Penguin Books. 1994. – P.127(7)

Сніжко А.М. СТРУКТУРА КОНЦЕПТА УСПЕХ В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сравнительному анализу понятийной, образной и значимостной составляющих культурного концепта «успех» в украинском и английском языках. Проанализированы фразеологизмы и когнитивные метафоры, входящие в структуру исследуемого концепта.

Ключевые слова: *концепт, структура концепта, составляющие концепта, когнитивная метафора, сравнительный анализ*

Snizko A.N. THE STRUCTURE OF THE CONCEPT SUCCESS IN UKRAINIAN AND ENGLISH

The article presents the contrastive analysis of the structure of the concept "success" in the Ukrainian and English languages. We discuss the peculiarities of the phraseological units and conceptual metaphors that constitute the concept success in the languages under investigation.

Key words: *concept, the structure of concept, conceptual metaphor, contrastive analysis*

Поступила до редакції 19.02.20